

P. 1

ISSN 2010-5517

Jahon ADABIYOTI

Adabiy-badiiy, ijtimoiy-publitsistik jurnal

Fevral – 2019

НАВОИЙ САБОҚЛАРИ

Алишер НАВОИЙ. Кимки ошиқ бўлса... (Рус ва инглиз тилларига Т.Боровкова, Қ.Маъмуров тарж...).3

МУҲАРРИР МИНБАРИ

А.МЕЛИБОЕВ.Тарих уммонидан қатралар. 8

ШАРҚ ТАФАККУРИ ДУРДОНАЛАРИ

А.НАСАФИЙ. Комил инсон китоби. Рисола. (Форс тилидан Н.Комилов, О.Давлатов тарж.).18

ШЕЪРИЯТ МИНТАҚАЛАРИ

Ж.КИТС. Шеърлар. (Рус тилидан С.Оллоёр тарж.).43

НАСР

Б.НУШИЧ. Ўн уч ойдан сўнг. Роман. (Рус тилидан Б.М.Шариф тарж.). ...47
Э.ТУРОН. Туманли кунлар ёхуд Боғдон кашкири. Қисса.102

АДАБИЁТШУНОСЛИК. ФАЛСАФА

У.ҲАМДАМ. Истиклол даври ўзбек адабиёти ҳақида икки оғиз сўз.97
Ҳ.ҲОМИДИЙ. Маърифатни олқишлаб...123
К.ҚУРАМБОЕВ. Алишер Навоий ва туркман адабиёти.127

ҚИЁС ВА ТАЛҚИН

Р. УММАТОВ. Бобур ва Наполеон. Эсседан боблар.134

САРГУЗАШТ. ДЕТЕКТИВ. ФАНТАСТИКА

Ҳ.Ф.ЛАВКРАФТ. О.ДЕРЛЕТТ. Остонада пинҳона. (Рус тилидан Р.Обид тарж.). 162

САНЪАТДАГИ СИЙМОЛАР

С.АЗИЗБОЕВ. Алишер Навоий ғазаллари мақом оҳанглари талқинида. ...198
Муковамизда.202
Қомус.204
Журналнинг русча ва инглизча мухтасар мазмуни.206

Кимки ошиқ
Рашикдин о.

Васл
Кеча

Шавқ аро
Ҳажр аро

Васл
Мунс

Ишиқ кўйи
Дайр сори

Зулм
Мўр

Эй Навоий
Хонақаҳд

Бадхаёл – ёмон х
Муҳол – амалга о
Мўя – инграмок
Мўй – соч толаси
Нол – қамишқала
Моҳу сол – ою йи
Дайр – бутхона, р

NAVOIY SABOQLARI

Алишер НАВОИЙ

(1441–1501)

КИМКИ ОШИҚ БЎЛСА...

*Кимки ошиқ бўлса зору хастаҳол ўлмоқ керак,
Рашиқдин олам элига бадхаёл ўлмоқ керак.*

*Васл топмоғлиғки ишиқ аҳлига амредур маҳол,
Кечаву кундуз иши фикри муҳол ўлмоқ керак.*

*Шавқ аро гаҳ мўядин бўлмоқ керак андоқки мўй,
Ҳажр аро гаҳ ноладин андоқки нол ўлмоқ керак.*

*Васл мумкин йўқ, вале ҳижронда ҳар дам юз бало
Мундоқ офат мубталоси моҳу сол ўлмоқ керак.*

*Ишиқ кўйида зулоли васл ичмайдур киши,
Дайр сори толиби жоми зулол ўлмоқ керак.*

*Зулм кўрким чарх этиб икки сипаҳни кийнавар,
Мўрлар хайли арода поймол ўлмоқ керак.*

*Эй Навоий, истасанг махлас қудуратдин, санга
Хонақаҳдин дайр сори интиқол ўлмоқ керак.*

(“Ғаройиб ус-сизар”, 333-газал)

ЛУҒАТ:

Бадхаёл – ёмон хаёлларга борувчи

Муҳол – амалга ошмайдиган, имконсиз

Мўя – инграмок

Мўй – соч толаси

Нол – камишқалам ичидаги туклар

Моҳу сол – ою йил

Дайр – бутхона, рохиблар турадиган жой

Сипах – кўшин
Кийнавар – қасоскор
Мўр – чумоли
Махлас – халос бўлиш, қутулиш
Кудурат – ғаму ташвиш, алам
Интиқол – кўчиш, ўтмоқ

Ғазалнинг умумий мазмун-моҳияти

Дилнавоз ЮСУПОВА шарҳи

Ушбу ғазал Алишер Навоий ижодининг ўзак концепцияси ҳисобланган ишқ ва ишқ ҳақиқати назариясига доир бўлиб, ҳар бир байт шоир дунёқарашига дахлдор муайян позицион ёндашувни ўзида акс эттиради.

Дастлабки байт ғазал йўналиши ва мавзусини белгилайди ҳамда шеърнинг мақтаъсига қадар мазкур муаммонинг турли қирраларини ёритиб боради:

*Кимки ошиқ бўлса зору хастаҳол ўлмоқ керак,
 Рашиқдин олам элига бадхаёл ўлмоқ керак.*

Матлабдаги “Кимки ошиқ бўлса...” жумласи бутун ғазал учун асосий калит, яъни очкичдир. Алишер Навоий байтдан байтга кўчиш жараёнида ошиқликнинг шартларини, таъбир жоиз бўлса, қатъий тамойилларини баён этиб боради. Ғазалнинг умумий рухидан англашиладики, бу шартларга амал қилмаган киши ошиқ ҳисобланмайди. Шоир ошиқлик тириклик дунёсидаги энг баланд мартаба эканини асослаб, бу даражага етиш учун ўзликдан кечиш ҳамда барча бало ва синовлар қаршисида мардонавор туриш лозимлигини уқтиради.

Алишер Навоийнинг фикрича, ошиқликнинг илк шarti “зору хастаҳол бўлмоқ” ва бутун олам аҳлидан ўз маъшуқасини рашқ этиши, яъни кизғониши лозимдир. Лекин қизиғи шундаки, зору хастаҳол ва ўта рашқчи ошиқнинг “васл топмоғлиғи” амри маҳол – имконсиз бир иш бўлса-да, кеча-кундуз айнан шу ҳақда фикр этиши шарт:

*Васл топмоғлиғки ишқ аҳлига амредур маҳол,
 Кечаву кундуз иши фикри муҳол ўлмоқ керак.*

Бу ишқ аҳли амал қилиши лозим бўлган иккинчи тамойил. Алишер Навоий имконсиз васл ҳақида фикр юритишни ошиқ учун етарли деб ҳисобламайди, шунинг учун шавқ ҳақида сўз очади. Ошиқ имконсиз васл иштиёкида нола чекиб, гоҳ соч толасидек, гоҳ қамишқалам ичидаги тук холига тушсин:

*Шавқ аро гаҳ мўядин бўлмоқ керак андоқки мўй,
 Ҳажр аро гаҳ ноладин андоқки нол ўлмоқ керак.*

Шоирнинг бадиий м “нол” сўзини ёнма-ён к бир бор намоён бўлади Кейинги байтларда фикрича, ишқ кўйида в талабгорлик қилсин:

*Ишқ кўйи
 Дайр сори*

Маълумки, зоҳидли шаклни маҳкам тутган ғазалларида дайрни ол билади. Бу ўринда ҳам дайр сари ундар экан, ишора қилади.

Мақтаъдан аввалги иза мазмунида туюлса боғлиқлик бор. Шоир тарзда таърифлаб кела киёслайди. Навоийнинг бирига адоватли кўши бу икки сипоҳ орасида

*Зулм кўри
 Мўрлар х*

Мақтаъда шоир куд кўрсатади: бу – хонакс тишдир. Чунки хонакс лида, калбида ишқ ғам чинакам ошиқ учун ан риё ва иккиюзламачил лозим:

*Эй Навоий
 Хонақаҳс*

Алишер Навоий “ди, унинг ижодида и қатламидан юксалиб, ган фидойилик ва ишқ мангулик сарҳадларига концепцияси ҳисоблан нини тасдиқлайди. Зо ғолиб келиб, хатто, ул ҳам айни шу тамойил Шоир ўз бадиий усл нинг етук намунасига туғдиради. “Ишқ”, “оп сида вужудга келтирил

Шоирнинг бадий маҳорати “мўя” билан “мўй” сўзини, “нола” билан “нол” сўзини ёнма-ён қўллаб, бетақрор тимсоллар ярата олганлигида яна бир бор намоён бўлади.

Кейинги байтларда ишққа доир тамойиллар давом этади. Шоирнинг фикрича, ишқ кўйида васл шарбатини ичмаган инсон дайрда май ичишга талабгорлик қилсин:

*Ишқ кўйида зулоли васл ичмайдур киши,
Дайр сори толиби жоми зулол ўлмоқ керак.*

Маълумки, зоҳидлик ва қуруқ расм-русумлар, моҳиятдан узоклашиб, шаклни маҳкам тутган аҳли зоҳирга муҳолиф бўлган Алишер Навоий ўз ғазалларида дайрни ошиқлар макони, унда ичиладиган майни ишқ деб билади. Бу ўринда ҳам шоир шунча изтироб ва аламга бокмай, ошиқни дайр сари ундар экан, бу билан ишқни камолга етказмоқ лозимлигига ишора қилади.

Мақтадан аввалги байт бир қарашда лирик чекиниш тарзида, мавъиза мазмунида туюлса-да, аслида унда ғазал мазмуни билан бевосита боғлиқлик бор. Шоир “висол” ва “ҳижрон” тушунчаларини ўзаро зид тарзда таърифлаб келар экан, ушбу байтда бу икки тушунчани сипоҳга қиёслайди. Навоийнинг наздида чарх – тақдир висол ва ҳижронни бири-бирига адоватли қўшинга айлантириб, ишқ аҳлига зулм кўрсатди, чунки бу икки сипоҳ орасида ошиқлар чумоли каби оёқ остида қоладилар:

*Зулм кўрким чарх этиб икки сипоҳни кийнавар,
Мўрлар хайли арода поймол ўлмоқ керак.*

Мақтада шоир кудуратдан – алам ва ситамдан халос бўлиш йўлини кўрсатади: бу – хонақоҳдан юз буриб, дайр (бутхона) сари бош олиб кетишдир. Чунки хонақоҳ – риёкорлар, ўзини диндор кўрсатувчилар, аслида, қалбида ишқ ғами бўлмаган инсонларнинг макони, у ерда қолиш чинакам ошиқ учун андуху аламдан бошқа нарса эмас. Ишқ кўйида киши риё ва иккиюзламачилиқдан воз кечиб, ёрга ўзини буткул бағишламоғи лозим:

*Эй Навоий, истасанг махлас кудуратдин, санга
Хонақоҳдин дайр сори интиқол ўлмоқ керак.*

Алишер Навоий “ишқ” тушунчасини баланд мақомда тасвирлайди, унинг ижодида ишқ ўткинчи ҳою ҳавас ёки жисмоний истаклар катламидан юксалиб, илоҳий маъно касб этади. Ғазалда тараннум этилган фидойилик ва ишққа бахшида бўлмоқ тириклик чегараларидан чиқиб, мангулик сарҳадларига бориб етган. Бу Алишер Навоий ижодининг бош концепцияси ҳисобланган ишқнинг айнан Илоҳий моҳиятга боғлиқ эканини тасдиқлайди. Зотан, чинакам ишқ бу дунё синовларидан доимо ғолиб келиб, ҳатто, уларни писанд этмайди, таҳлил қилганимиз ғазалда ҳам айни шу тамойил устувордир.

Шоир ўз бадий услубига қатъий риоя қилган ҳолда ғазални шеърининг етук намунасига айлантирган. Бу шеърхонда эстетик завқ хиссини тўғдиради. “Ишқ”, “ошиқ”, “васл”, “ҳижрон”, “шавк” каби сўзлар воситасида вужудга келтирилган таносуб, “зулоли васл”, “ишқ кўйи”, “ҳажр аро

қолиш” каби ташбихлар, тасвирлардаги муболагалар, рамал баҳрининг туркона оҳанги, кофиядаги ранг-баранглик Алишер Навоийга хос нафис бадийятни юзага келтирганки, бу ғазал мазмунидаги концептуал позиция билан уйғунлашиб, нуктадон ғазалхонда маънавий таъсирланиш туйғусини уйғотибгина қолмай, уни ҳаётнинг асл маъно-моҳияти ҳақида ҳам тафаккур қилишга ундайди.

Ғазал аруз тизимининг хушоҳанг ва туркий тил имкониятларига ниҳоятда мос бўлган ўлчови – Рамали мусаммани махзуф вазнида ёзилган. Ғазал оҳанги бир мисрада фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилун рукнларининг такроридан ҳосил бўлади. Ғазал тақтиби куйидагича:

– V – – | – V – – | – V – – | – V –

Ғазал матлаъсини шу асосда таҳлил қилиб кўрамиз:

Кимки ошиқ / бўлса зору / хастаҳол ўл / моқ керак,
 Фоилотун / фоилотун / фоилотун / фоилун
 – V – – / – V – – / – V – – / – V –

Рашиқ(и)¹дин о / лам элига / бадхаёл ўл / моқ керак.
 Фоилотун / фоилотун / фоилотун / фоилун
 – V – – / – V – – / – V – – / – V –

Ғазал рус тилига мутаржим Татьяна Боровкова томонидан ўғирилган. Таржимада аслият ҳажми (7 байт), радиф (ўлмоқ керак – быть должен) ва умумий мазмун-моҳиятнинг сақланганлиги ғазалнинг рус тилида қайта жонланиши билан боғлиқ муваффақиятини таъминлаган. Гарчи ғазалнинг биринчи ва олтинчи байтларида асосий мазмундан бир оз четга чиқиш кузатилса-да, лекин рус китобхонининг Навоий ғазалидан умумий ҳолатда баҳраманд бўлишига эришилган.

Ғазалнинг русча таржимаси

Таржимон – Татьяна БОРОВКОВА

Тот, кто влюбляется, в столах и воплях несдержан быть должен,
 Мудрых покою завидуя, в помыслах грешным быть должен.

Встречи с любимой искать безуспешно, но в поисках встречи
 Целые дни напролет проводя, безутешным быть должен.

В страстном желаньи, от вечных стенаний седеет влюбленный,
 При расставаньи от льющихся слез похудевшим быть должен.

Свидания нет, и в разлуке мгновенье – сто бедствий,
 Этим несчастьям и месяц, и год он подвержен быть должен.

Чистый напиток свиданья не выпьет стремящийся к страсти.
 Кто в кабачок устремился, тот с чашею нежным быть должен.

¹ Мисралар таркибида қатор ундошли сўз ёки бўғин келганда, уни арузий талаффузга мослаш учун иккинчи ундошдан сўнг қисқа “и” орттирилади.

Ты – красон
 И муравей

Эй, Навои, если
 Путь твой из ке

Ғаз

He who is in lov
 From jealousy, o

For lovers'
 Night and d

Once doing wo
 Once moaning i

No way for
 Months, ye

Burning for lov
 For this go to a

Against one
 Under this,

Hey Navoiy, if y
 At once leave th

*Ты – красота и жестокость, два воина в яростной битве,
И муравей под ногами растоптан небрежно быть должен.*

*Эй, Навои, если хочешь избавиться себя ты от бедствий –
Путь твой из кельи в веселый кабак неизбежен быть должен.*

Ғазалнинг инглизча таржимаси

Таржимон – Қосимбой МАЪМУРОВ

HE WHO IS IN LOVE...

*He who is in love, for love always be sick he must,
From jealousy, of world folks think badly he must.*

*For lovers' folk to reach love dating is a difficult trust,
Night and day, dream of this impossible affair he must.*

*Once doing woes you must become thin as hair from lust,
Once moaning in missing turn into weed's woes you must.*

*No way for dating, separation is accompanied by bad luck,
Months, years with lots of misfortunes encounter you must.*

*Burning for love drink the dating wine a man would not,
For this go to an idol's house and ask pure wine you must.*

*Against one another the fate put two revenging troops,
Under this fierce battle ant's troops be trampled must.*

*Hey Navoiy, if you want from grieves, concerns to be free,
At once leave the mosque, to an idol-house you must flee.*

